

Ing. arch. Peter Žalman, CSc.

BÝVANIE – DYNAMIZUJÚCI FAKTOR ŠTRUKTÚRY OSÍDLENIA PROJEKTOVANIE ČASU

1. Štruktúra osídlenia – vývoj

Téma vzťahu bývania a štruktúry osídlenia je dnes veľmi aktuálna a diskutovaná. Štruktúru osídlenia chápem ako vnútorné usporiadanie, vzájomný vzťah jednotlivých prvkov aglomerácie mesta, obce, zóny. Funkciu ako schopnosť vymedzených území, sídelných celkov, budov plniť určité poslanie a vytvárať vhodné hmotné prostredie pre činnosti človeka a spoločenských skupín. Bývanie patrí medzi základné funkcie každého osídlenia a zároveň vytvára dôležitú časť územia sídelných útvarov¹.

Mesto a vidiek dnes tvoria jednotnú štruktúru osídlenia. V minulosti však vývoj urbanizácie – formovania štruktúry osídlenia mal iné prejavy na vidiek a iné v mestách. Základ novodobej zástavby a vývoj našej dediny určil tereziánsky urbár z roku 1767. Rozrastaním rodiny nastalo delenie pozemku medzi potomkov², čím vznikli parcely široké 8-12 m a postupne sa formoval viacradový uličný typ dediny. Keď nastačil pozemok po šírke, došlo k ďalšiemu deleniu po dĺžke.

Štruktúru osídlenia – rozmiestnenia a hierarchiu sídiel na vidiek ovplyvnila v nedávnej minulosti (1960-1980) i plánovaná lokalizácia výroby – sústredovanie základných polnohospodárskych zariadení len do obmedzeného počtu vybraných sídiel.³

Zahustňovanie zástavby na vidiek po- stupne čoraz viac ovplyvňoval popri vnútorných faktoroch i vplyv mesta. Do vidieckych sídiel pri mestách sa začali lokalizovať v podmienkach Slovenska najmä v druhej polovici dvadsiateho storočia funkcie a budovy, ktoré slúžia aj potrebám mesta.

Tradičný vidiek, dedina je dnes v kríze. Obnova formou návratu k minulosti nie je možná, na druhej strane vidiek užívajú aj obyvatelia miest a štát nemôže nechať 90 % svojho územia bez pomoci. Zástancovia radikálnejších riešení navrhujú redukciu zdedenej hustej siete osídlenia s množstvom

malých miest a veľkej výmery poľnohospodárskej pôdy – navrhujú nevyužívané plochy zalesniť.⁴

Jednotlivé vývojové fázy vývoja štruktúry osídlenia môžeme definovať nasledovne:

A. Prvá fáza je charakterizovaná koncentráciou aktivít a následne bodovou koncentráciou osídlenia. Ide o klasický proces urbanizácie – koncentrácie obyvateľstva do kompaktných miest.

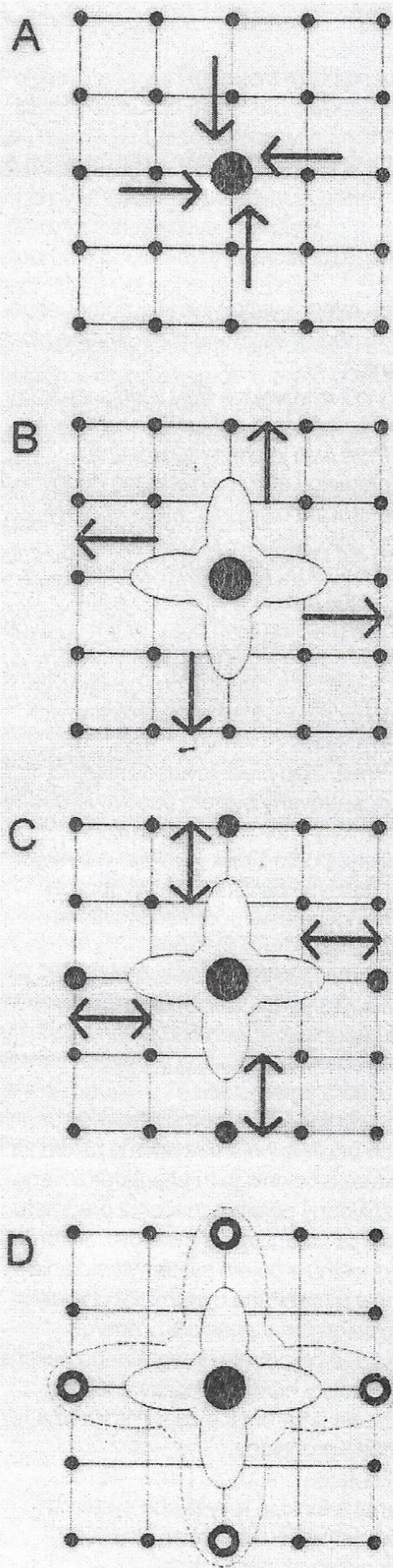
B. Druhá fáza je charakterizovaná spätným priestorovým pôsobením na svoje okolie. Ide o ďalšiu etapu urbanizácie – presun výroby a bývania do rozvojových priestorov až po dosiahnutie rozšírených hraníc miest.

C. Tretiu fázu predstavuje vznikajúci dekoncentrovaný systém pásovovo-bodový. Ekonomický rozvoj sa sústredí do menšieho počtu sídiel. Funkcia vidieckych sídiel nezávisí od vlastných výrobných podmienok, ale od podmienok celého systému, štruktúry.

D. Čtvrtú fázu je ďalšou etapou pokračujúcej urbanizácie. Dochádza k dekoncentrácií rastového potenciálu jadrových miest a lokalizácii nových funkcií mimo jadro aglomerácie.⁵

Poznámka 1/V odbornej literatúre sa v 90. rokoch používa pojem „systémy osídlenia“⁶. Štruktúra osídlenia je tu charakterizovaná ako základný pojem označenia predmetu skúmania urbanizmu v minulosti. Autor uprednostňuje pojem systémy osídlenia najmä vzhľadom na dynamický charakter prvkov a zmien v priestore. Zároveň poukazuje na potrebu integrálneho riešenia problematiky humánneho životného prostredia smerom k dizajnu prostredia a dizajnu produktov.

V kontexte predmetu témy – vzťah bývania a funkcie a vyššieho systému považujeme použitý pojem štruktúra osídlenia za akceptovateľný.

← Vývojové fázy štruktúry osídlenia

2. Projektovanie času – polyfunkčná štruktúra, polyfunkčné budovy

Vlastnosti času.

Používané konštrukčné sústavy staveb- ných objektov nezodpovedajú meniacim sa požiadavkám užívateľov. Často vzniká rozpor, napäťie medzi dynamickým charakterom spoločenského vývoja a statickou podstatou budov, či už vo vnútornom členení, alebo v priestore, štruktúre, kde sú budovy umiestnené.

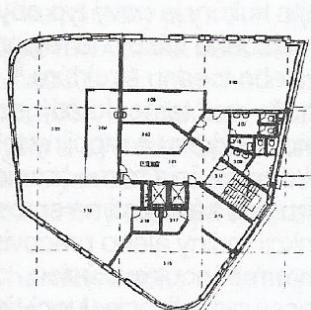
Každá funkcia lokalizovaná na konkrétnom území a v priestore je po určitom čase statická, vzniká napätie, rozpor s vývojom spoločnosti, ktorý vyvoláva zmenu v skladbe a lokalizácii funkcií. Časť sídel, niektoré budovy, ktoré nedokážu reagovať na meniaci sa vývoj, môže za určitých podmienok dynamický vývoj úplne negovať, likvidovať.

Vo vnútri každého časového cyklu sa výčleňujú určité typy zmien: počiatok vývoj – rozkvet – kulminácia a zavŕšenie – finále. Nesúlad rôznych časových cyklov v rovna- kých priestorových hraniciach vedie k rôz- nym protirečeniam medzi časom morálneho a fyzického starnutia budov, medzi pružnou funkciou a pevnou priestorovou štruktúrou v čase.⁷

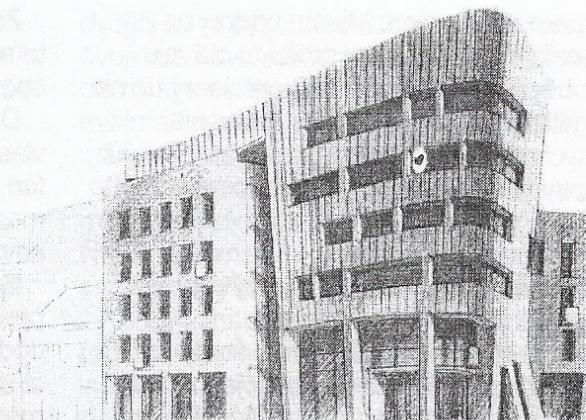
Samotný pojem polyfunkčnosti tak možno chápať staticky a dynamicky. Rozmiestnenie funkcí v budove a priestore podmieňuje životaschopnosť každej budovy. Statická polyfunkčnosť je danosť budovy určená architektom v dobe jej vzniku. Dynamická polyfunkčnosť je schopnosť budovy reagovať na zmeny v čase.

Optimálne navrhnutá štruktúra a budova by mala mať schopnosť reagovať na zmeny počas užívania. Adaptabilita – prispôsobi- vnosť sa stáva jednou zo základných požiadaviek pri tvorbe a užívaní štruktúr budov. Zároveň ale nie je ani možné a ani účelné pre určitú skupinu ľudí súčasne dokonale, nemenne vyriešiť všetky funkčné vzťahy v rámci štruktúry či konkrénej budovy. Optimálne sa javí navrhnuť budovu alebo celú štruktúru tak, aby bola umožnená jej zmena, úprava. Nechať možnosť pre realizáciu činností, funkcií, ktoré v budú- nosti ešte len prídu.

Z hľadiska polyfunkčného využívania konkrétneho priestoru, štruktúry alebo budovy je dôležitá konštrukčná flexibilita – premenlivosť, ohybnosť. Základná nosná konštrukcia je stála a umožňuje premeny

Pôdorys 2.-5.
(typického) podlažia

Polyfunkčný objekt na Šancovej-Kýčerského ulici v Bratislave

v členení vnútorných priestorov budovy podľa potrieb užívateľov. Predpokladom na vytvorenie takého riešenia domu, štruktúry je stavebný systém s jednotným poriadkom založeným na modulovej koordinácii⁸.

Budovy druhej polovice dvadsiateho storočia nie je možné definovať len podľa kritéria funkčnosti. Téza Le Corbusiera – forma nasleduje funkciu, určila na dlhé obdobie vzhľad a navrhovanie budov. Budovy konca storočia sú z hľadiska teórie komplexnejšie a odmiestajú zjednodušujúce mechanizmy. Budova-kontajner má špecifickú, vlastnú formu, ktorá je do určitej miery nezávislá od obsahu, od spôsobu využitia. Budova je schopná prijať do svojho vnútra ľubovoľný obsah. Téza, že vzhľad budovy odráža funkciu, tak prestáva u časti architektúry platiť.⁹

Myšlienka polyfunkčnosti budov, projektovania času nie je úplne nová, jej vznik možno datovať do konca 19. storočia.

Už Victor Horta roku 1893 v Bruseli v Hous Tessel vytvoril mezonetový dom s flexibilnými bytmi. Umožnilo mu to použitie ocelovej skeletovej konštrukcie. Paralelne s ocelovým skeletom sa vyvinul nový stavebný materiál – železobetón. Auguste Perret roku 1903 v Paríži na Rue Franklin v dome nahradil masívne nosné steny niekoľkými bodmi a dopravnými a inštalačnými prvkami.

V rokoch 1914-1915 vzniká DOM-INO od Le Corbusiera ako reakcia na vojnou zničené domy vo Flandrách. Riešenie založené na otvorennej dispozícii, prefabrikácií a štandardizácii vychádza z japonského domu.

Theo van Doesburg, teoretik skupiny De Stijl v roku 1924 formuloval novú architektúru ako otvorenú. Všetko pozostáva z jedného priestoru, zodpovedajúceho zmenám

požiadaviek. Nová architektúra narába nielen s priestorom, ale aj s časom.

Zameniteľnosťou deliacich stien sa zaoberali viacerí architekti – Walter Gropius v knihe Stavba a byt píše: Zmena potrieb vyžaduje zameniteľnosť vnútorných deliacich stien, ktoré malí doteraz v konštrukcii budovy pevnú polohu a neumožňujú flexibilitu v byte.

V 60. rokoch vznikla myšlienka metabolizmu v Japonsku. Metabolisti tvrdili: Spoločenské procesy a ich premeny sa musia adekvátne odrážať v nových stavebných formách – určité časti bytov musia byť riešené ako zameniteľné, narastajúcej mobilite obyvateľstva bude zodpovedať mobilná obytná forma, rastúca hustota zástavby bude riešená formou umelých stavenísk – na vode, v priestore a podobne. Tieto myšlienky sa dnes v praxi realizujú.

V meniacej sa štruktúre osídlenia vzrástá význam polyfunkčných budov. Mesto blízkej budúcnosti je mesto súostroví, kde budú jednotlivé budovy pospájané komplexnými komunikačnými a informačnými sietami, ktoré umožnia obyvateľom bezkolízny styk.

Pre polyfunkčnú budovu dnes používajú niektorí architekti názov kontajner. Kontajner je budova maximálne autonómna, nezávislá na funkcii, bez definitívneho určenia. Čím viac budova odoláva skúške času a poskytuje možnosť premeny funkcií, tým je súčasnejšia. Navrhovanie nových budov a objektov dnes často vyúsťuje do aplikovania jednoduchého homogénneho konštrukčného systému. Systém môže skončiť ako nezávislá siet, do ktorej sú vkladané funkcie.⁹

Konštrukcia v nových budovách-kontajneroch prestáva byť viditeľným prvkom jasnej geometrie, je len jednoduchou

podpornou funkciou. Miesto pôdorysu dispozície sa základom projektu stávajú všeobecné siete. Súčasné kontajnery už nie sú výsledkom prekrývania a vrstvenia rôznych pôdorysov, ale v praxi sa objavujú budovy, v ktorých prevláda koncept voľného rezu.

3. Informačná revolúcia a bývanie – vplyv na štruktúru osídlenia

Dekocentrický scenár vývoja štruktúry osídlenia vyvoláva presýtenosť jadrových miest a centier miest. Obyvatelia väčších miest začali uprednostňovať bývanie mimo prehusteného jadra. Funkcia bývania má v meniacej sa spoločnosti dynamizujúcu úlohu. V poslednom desaťročí sa aj v našich podmienkach realizujú nové formy bytových domov s novými väzbami na okolie. Odľahčenie centra mesta umožní prebudovanie už nevyhovujúcich komunikačných sietí a novotvoriacich sa informačných sietí⁹.

Nový životný štýl, nové trendy, ktoré dnes len evidujeme, nie sú ešte dostatočne zmapované. Popri komunikačných koridoroch aj v našich podmienkach výraznejšie vnímame informačné a komunikačné siete – sú to napríklad mobilné telefóny, internet a televízia. Tieto neviditeľné siete majú vplyv na bývanie a štruktúru osídlenia. Vplyvom informačnej revolúcie vzniká nová kultúra, v ktorej sa väzby na minulosť oslabujú, v niektorých prípadoch sú nepodstatné.

Základom tejto kultúry je nový typ obyvateľa, ktorý má oslabené väzby na regionálne spoločenstvá, alebo triednu štruktúru.⁹

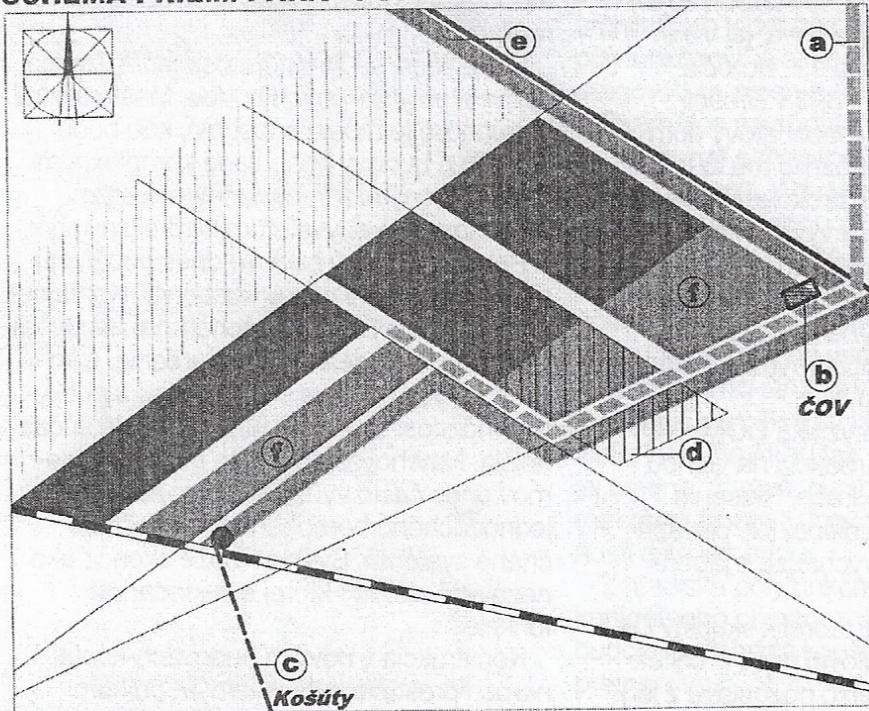
Dnes, keď môže mať temer každý jedinec vlastnú internetovú adresu a mobilný telefón, je možná komunikácia mimo hranic mesta či regiónu bez závislosti na sprostredkovateľskej funkcií rodiny alebo pracoviska.

Súbežne s informačnou revolúciou prebieha aj proces globalizácie, ktorý tiež podporuje vytváranie polyfunkčnej zonálnej štruktúry. Globalizáciu ako prehľbjujúcu sa medzinárodnú prepojenosť v ekonomike a následne aj v informačných sieťach sme u nás začali vnímať až v deväťdesiatych rokoch. Polyfunkčnú štruktúru osídlenia začínajú formovať nové investície, ktoré lokalizujú zahraniční investori, bez výraznejších väzieb na minulosť či reštrukturalizáciu jestvujúcej priemyselnej zástavby. Ako príklad uvádzam novotvoriaci sa priemyselný park v Sládkovičove.

Poznámka 2/ Priemyselný park

Sládkovičovo. Dnes je základné funkčné a priestorové usporiadanie mesta jasné – kompaktná obytná štruktúra, obchvat Senec – Sered', železničná trať a dve priemyselné zóny. Východnú a západnú hranicu rozvoja sídla tvoria biokoridory – vodné toky. V súčasnosti sa po desiatich rokoch úpadku a útlmu začal budovať Priemyselný park Západ súkromným investorom. Mesto chce

SCHÉMA PRIEM. PARK - PODMIENUJÚCE INVESTÍCIE

Priemyselný park Sládkovičovo

oživiť Priemyselný park Juh, kde je nefunkčný cukrovar. Vzniká šanca dobudovať novotvoriacu sa komunikačnú sieť vo väzbe na biokoridory a reštrukturalizáciu zón priemyslu a bývania. Spojenie priemyslu v smere Východ-Západ je reštrukturalizácia bývania a nový rozvoj v smere Sever-Juh.

4. Charakteristika súčasných trendov v tvorbe bytov

V štrukture realizovaných bytov v uplynulom decénii prevažujú byty pre strednú vrstvu a rodinné domy pre manažérsku špičku. Sociálne formy bývania sú zriedkavé. Viditeľné sú výsledky z rekonštrukcie a reštrukturalizácie jestvujúcej zástavby miest – či už formou dostavieb, novostavieb, ale najmä nadstavieb. Ako príklad z vlastne tvorby uvádzam nadstavbu bytového domu v centre Popradu.

Poznámka 3/ Nadstavba obytného domu Poprad

Bytový dom z 50. rokov 20. storočia, štvorpodlažný s dvomi bytmi na podlaží. Dvojpodlažná nadstavba formou šíkmnej strechy opakuje schému dvoch bytov. Ale dvojúrovňových s ľahkou konštrukciou a novým architektonickým výrazom. Blízkosť OD Prior a zástavby so šíkmými strechami, aj novotvary – nezvládnuté tvaroslovie.

Dochádza k typologickému posunu v realizovaných bytoch: sú plošne väčšie a rozmanitejšie.¹¹ Pokial produkcia v rodinných domoch je architektonicky značne rôznorodá a rozpačitá, v oblasti bytových domov sú výsledky vyrovnanejšie.

Aj v našich podmienkach sa už realizujú bytové domy ako aktívny prvk transformujúcej sa urbánnej štruktúry. Novopostavené domy nie sú monofunkčné, obsahujú nielen nevyhnutné plochy pre statickú dopravu, ale aj obchody, resp. plochy pre firmy, podnikateľské subjekty. Nové obytné domy sú väčšinou polyfunkčné domy s prevahou obytnej funkcie. Ako príklad uvádzam obytný dom na Jamnického ulici v Bratislave.

Poznámka 4/ Obytný dom, Jamnického ulica č. 3 v Bratislave

Z hľadiska typológie i kompozície je to malopodlažný dom kombinovaný. Do ulice je orientovaná základná štvorpodlažná dosková hmota so suterénom – garážami.

Na podlaží sú dva byty, na prízemí sú popri vstupe dve kancelárie podnikateľov – obyvateľov. Byty sú dostatočne veľké a majú aj osobitné priestory pre prácu, niekde s osobitným vstupom. Smerom južným, po svahu k Dunaju sú k základnej hmote realizované 2x2 bloky so stredovou pasážou, prístupom. V prvej

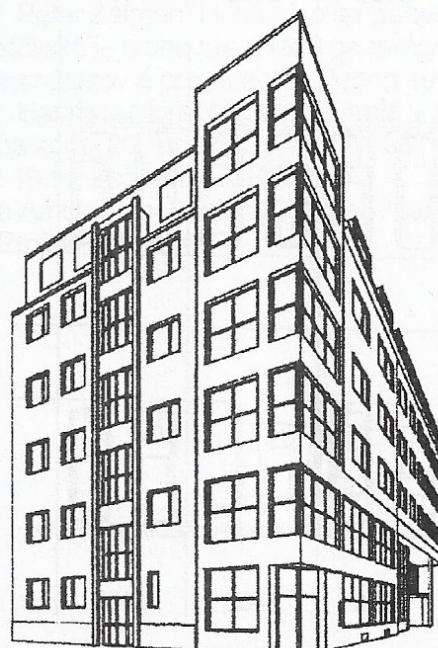
dvojici sú to byty na každom podlaží, druhá dvojica sú dva samostatne stojace rodinné domy aj s pozemkom. Každý byt má minimálne terasu 4x2 m, kontakt s okolím, južná orientácia je využitá maximálne.

Princíp polyfunkčnej budovy-kontajnera môžeme vidieť zatiaľ u nás len v návrhoch. Najkomplexnejším príkladom je návrh architektov Fečíka, Halmiho a Polakoviča z Košíc-Ťahanoviec – súťažný návrh 5. ročníka European z roku 1999. Zdrojom inšpirácie je Amsterdam, reštrukturalizácia dokov v Borneo, dnes už realizovanej novej obytnej zástavby pri centre mesta.¹²

V našich podmienkach majú azda najbližšie k mobilite a flexibilite dnes dožívajúce pane-lové obytné bloky, ktoré bude potrebné v na-stávajúcim období prestavať. Ako príklad uvádzam študentskú prácu rekonštrukcie z roku 1997.¹⁰

Poznámka 5/ Rekonštrukcia obytného domu, Bratislava Petržalka

Projekt vznikol v rámci medzinárodnej súťaže v roku 1997. Monotónny 12+2 podlažný blok – oblúk je rozbitý novým výškovým i hmotovým členením. Pôvodná konštrukčná sieť je rozbitá vo všetkých smeroch. Nevyužívané terasy, parter je tiež inovovaný. Je to možná cesta, ako realizovať vlnu zásadnej rekonštrukcie jestvujúcej štruktúry. Tá prvá v rámci hraníc dnešných konštrukčných sietí už prebieha. Nespokojní obyvatelia si sami menia okná, upravujú loggie, jadrá, podlahy, kuchyne. V Hongkongu nazývajú takúto architektúru illegal architecture.

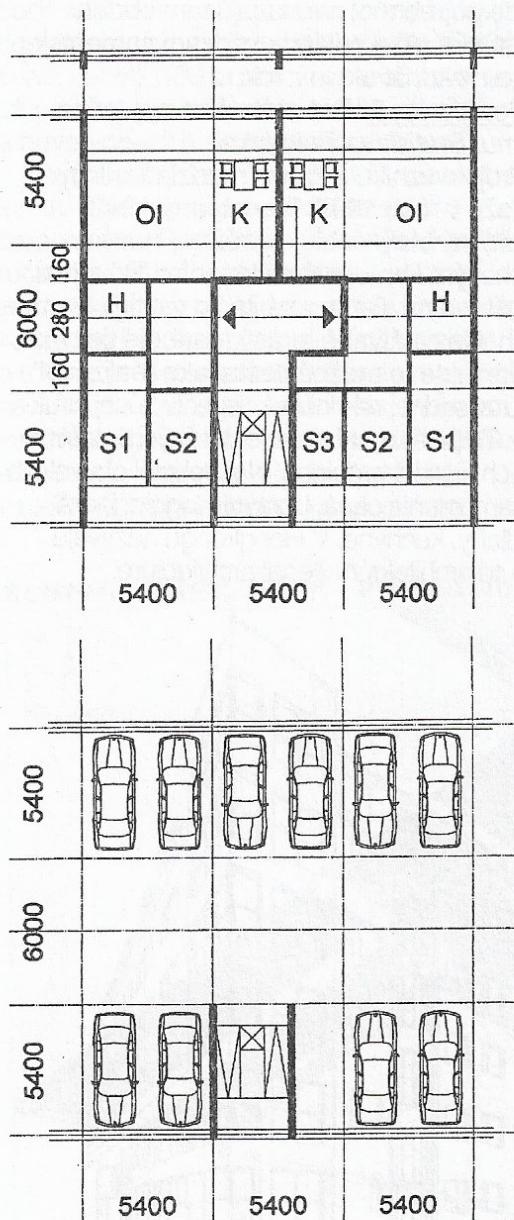

Rekonštrukcia a nadstavba pôvodne obytného domu na Rajskej ul. V Bratislave

Vizuálne ako dom-kontajner pôsobí aj pavlačový obytný dom na Vrakunskej ceste – návrh z roku 1998. Pri riešení tohto domu sa uplatnili princípy konštrukčnej adaptability a horizontálneho radenia rôznych funkcií do jedného domu.

Poznámka 6/ Obytný polyfunkčný dom na Vrakunskej ceste v Bratislave

Základom návrhu domu je modul 5100 mm. V suterén a zníženom prízemí sú navrhnuté miesta pre automobily, na prízemí je vybavenosť a na štyroch podlažiach byty – prevažne nižšej výmery a kategórie, celkovo 92. Chodba-pavlač je orientovaná severovýchodne smerom k železničnej trati a obchvatnej komunikácii, byty s loggiami sú orientované juhovýchodne.

Optimálny konštrukčný modul – sieť pre horizontálne zlúčenie funkcie parkovania

osobných automobilov, vybavenosti a bývania tvoria rastre 5400 x 6000, 5400, 6000 a 7500 x 6000, 5400, 6000 mm. Rozpon 5400 pre dve autá a 7500 pre tri autá.

Rodinný dom na Slošnickej ulici →

Podobne môžem dokumentovať zmeny v riešení konkrétnego objemu domu formou komplexnej prestavby pri rekonštrukcii rodinného domu v Bratislave na Sološnickej ulici č. 1. Základom nemennej štruktúry sú siete – konštrukcia – skelet. Priečky a fasády boli kompletnie zmenené.

Poznámka 7/ Rodinný dom v Bratislave na Sološnickej ulici č. 1

Pôvodne dom zo 70. rokov bol komplexne prestavaný. Na prízemí namiesto segregovanej dispozície vznikol voľný priestor s priečkami a terasou orientovanou k lesu na juhovýchod. Obývacia izba s kuchyňou a vstupom tvorí jeden celok, ostala jedna nosná stena, ktorá oddeluje pracovňu a hygienické jadro so schodiskom od obývacieho priestoru. Všetky okenné otvory boli zväčšené, do domu sa dostalo svetlo.

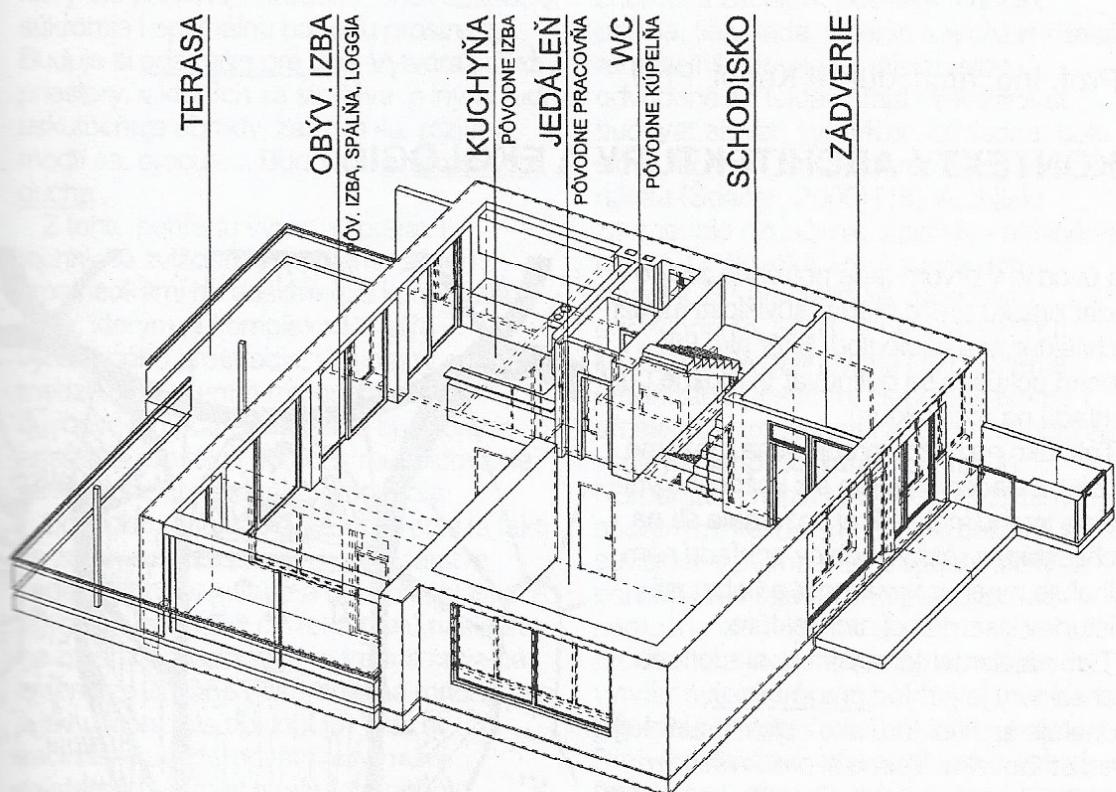
Postupne dochádza k zmenám v základnej dispozičnej schéme kuchyňa – jedáleň – obývacia izba – sanitárne zázemie – izby – spálne. V nových priestoroch sa uplatňuje terasa, poloverejný priestor-galéria. Zväčší sa rozmer sanitárnych zariadení, byty obsahujú samostatnú komoru, šatník.¹¹

Zmena životného štýlu sa odrazila v požiadavke na väčšiu variabilitu bytov. Obyvatelia informačnej doby si žiadajú aj byty menšie, pre jedno a dvojčlenné rodiny.

5. Záver

Text som začal definíciou pojmov štruktúra – funkcia – bývanie. Po dokumentovaní vzťahov medzi týmito základnými pojvmi som sa dotkol pojmov polyfunkčná budova, flexibilita, adaptabilita, kontajner, informačná revolúcia, siete, globalizácia. Aj s prihľadnutím na dynamiku vývoja je potrebné venovať pozornosť na inštitúciu, kde prezentujem svoj názor, ďalšiemu upresneniu uvedených pojmov vo vzťahu k pojmu bývanie a byt.

Bývanie je vyvíjajúci sa proces. Menia sa ekonomické, technologické i sociálne aspekty, ktoré vplývajú na bývanie. Požiadavkám súčasnosti i budúcnosti vyhovuje komplexné polyfunkčné chápanie funkcie bývania, schopnosť absorbovať meniaci sa potreby a požiadavky štruktúry osídlenia.

Použitá literatúra:

1. Jiří Hrůza: Slovník soudobého urbanismu, Odeon, Praha 1977
2. Ján Svetlík: Plánovanie, výstavba miest a obcí, Alfa, Bratislava 1978
3. Alois Slepčík: Venkov a (nebo) město, Svoboda, Praha, 1978
4. Tomáš Feřtek: Venkov je mrtev, ať žije venkov! Reflex 36/2001
5. Peter Žalman: Bývanie z mesta na videk, Projekt 1984
6. Maroš Finka: Interdisciplinárne aspekty vývoja priestorovej kvality systémov osídlenia, Stredoeurópske školiace centrum v oblasti priestorového plánovania, Bratislava 2000
7. Rafael Moneo: Pojem kontajneru, Zlatý řez 12/1996
8. Peter Žalman: Bývanie – dynamizujúci prvok urbánnej štruktúry, Projekt 2000
9. Akira Suzuki: Mohou neviditeľná spoločenstvá zachrániť město? Zlatý řez 12/1996
10. Peter Žalman: Humanizovať panelové sídliská je úloha pre mladú generáciu architektov a projektantov, Trend 1997
11. Henrieta Moravčíková: Bývanie v meste na konci 20. storočia, Arch 3/1999
12. Peter Žalman: EUROPEAN a Amsterdam, podoby, rozdiely, čas. Projekt 5/1999